

являється текст повісти М.А. Булгакова «Собачье сердце» и его перевод на английский язык. Методологической основой работы является системный подход, принципы научной объективности и структурированного подхода к научным источникам работы. Специфика исследуемой темы предусматривает применение сравнительного метода, который делает возможным создание структурно-семантической классификации реалий из повести М.А. Булгакова «Собачье сердце» и дает возможность проанализировать способы перевода этого лексического материала.

Ключевые слова: реалия, экстралингвистический материал, безэквивалентная лексика, переводоведение.

Abstract: This study examines realias as lexical units of a text, that traditionally form some difficulties in translation. The research is based on the novel written by Mikhail Bulgakov and titled "Heart of a Dog" and its translation in English. The methodological basis of the article includes system approach, principle of scientific objectivity and structured approach to the scientific sources. The specificity of the subject involves the use of comparative method that makes it possible to create a structural and semantic classification of realias in the Bulgakov's novel "Heart of a Dog" and provides an opportunity to examine ways of translation of this lexical material.

Keywords: realia, extralinguistic material, culture-specific vocabulary, translation studies.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сабарайкина Л. М. Прагматический аспект как важнейший компонент адекватности перевода / Л. М. Сабарайкина // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова. 2012. №1. С.112–117.
2. Шеина И. М. Роль фоновых знаний в понимании иноязычного текста / И. М. Шеина // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки . 2009. №6. С. 111–117.
3. Семенова, Марина Юрьевна. Основы перевода текста [Текст]: учебник / М. Ю. Семенова. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 344 с. : ил. – (Высшее образование). – Библиогр. : с. 337-340.
4. Комар Л. Ідіоматичність смислу фразеологічних одиниць / Л. Комар // Молодь і ринок. – 2010. – № 11. – С. 154-157. – Бібліогр. : 9 назв. – укр.

УДК 81'44:81'37(811.111+8111.161.2)

КАУЗАТИВНІ ЛОКАТИВНІ ДІЄСЛОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

К. Д. Калініченко, О. О. Залужна

Анотація. У даній роботі проаналізовано каузативні локативні дієслова в українській та англійській мовах, а саме, семантичні типи каузативних ситуацій. Методологічною основою роботи є дефініційний та компонентний аналіз; зіставний та описовий метод. Було виділено три основні групи каузативних локативних дієслів: КЛД без додаткових семантичних ознак, КЛД з використанням інструменту, КЛД за допомогою протиправної дії. В обох мовах присутні досліджувані групи в різних пропорціях.

Ключові слова: каузація, каузативні дієслова, локативні дієслова, семантика.

1. Вступні зауваження. Каузація як мовна репрезентація причинно-наслідкових відношень представляє собою окремий випадок відношень обставини, які вказують на сукупність конкретних умов, у яких здійснюються, стаються будь-які явища, процеси; події, факти, пов'язані з чимось, що сприяють на щось, супроводжують щось або викликають появу чогось [1, с. 209].

У роботі досліджуються лексичні одиниці у двох неблизькоспоріднених мовах: англійській та українській, що зумовлено посиленням інтересом до порівняльного та типологічного вивчення мовних явищ упродовж останніх десятиліть в роботах таких дослідників: Г. І. Глушук [1], О. О. Залужна [2], М. Шибатані [3].

Не зважаючи на велику кількість робіт, присвячених вивченню різних питань каузативності, локативності та дієслівної семантики у цілому, дієслова, в семантиці яких

взаємодіють дві зазначені категорії, ще не ставали об'єктом окремого дослідження, що обумовлює *актуальність* пропонованого дослідження.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю системного опису семантики каузативних локативних дієслів у зіставному аспекті на засадах сучасного семантичного аналізу мовних одиниць та відсутністю окремих ґрунтовних робіт за темою.

Об'єктом дослідження є каузативні локативні дієслова в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є семантика каузативних локативних дієслів в англійській та українській мовах.

2. Теоретичні засади дослідження. Під терміном «каузація» розуміється мовна репрезентація логічної категорії причинності. Лінгвістичне поняття каузації, або «спричинення» типу «зробити так, щоб...», за Ш. Баллі, визначається як асиметричне та транзитивне причинно-цільове логіко-семантичне відношення, що пов'язує один з одним дві або більш елементарні суб'єктно-предикатні структури, послідовність яких формує складну каузативну макроструктуру та конституює відповідну каузативну ієрархію суб'єктів.

Каузативні дієслова – найбільш універсальний засіб вираження каузативних відносин. Їх семантична структура має різну ступінь складності. Це пов'язано з тим, що в каузальну ситуацію входять п'ять обов'язкових смислових компонентів, або констант: 1) організуюча константа, що позначає відношення каузації, вона робить ситуацію каузативною; 2) суб'єкт і 3) стан антецедента (той, що передує); 4) суб'єкт і 5) стан консеквентна (той, що йде наступним) [4, с. 87].

Основним поняттям категорії каузативності є термін «каузативна ситуація», яка на думку М. Шибатані має відповідати двом умовам:

1) каузувальна подія та подія, яка каузується, розподілені в часі таким чином, що подія, яка каузується, може відбуватися тільки після каузувальної;

2) каузувальна подія та подія, яка каузується, є взаємозалежними, й існування події, яка каузується, можливе тільки за умови реалізації каузувальної події. Якщо каузувальна подія не відбулася, подія, яка каузується, також не відбувається [3, с. 17].

Сучасне розуміння каузативності зводиться до граматикалізованої, тобто експлікованої в структурі мови, каузації. Каузація, в свою чергу, представляється як відношення причини та наслідку, що утворює когнітивну й емпіричну універсалію: як когнітивна універсалія каузація встановлює відношення між причиною та наслідком, а як лінгвістична – каузативність підлягає граматикалізації в усіх мовах і репрезентується системою рівнозначних одиниць.

Певний інтерес викликає генеративний підхід до каузативних дієслів [5, с. 11]. З точки зору генеративістів, всі мови дозволяють включення каузативного дієслова до дієслівного комплексу. Аналіз дієслова, напр., укр. *зачинити*, з урахуванням вищезазначеного підходу можна представити таким чином: 1) якщо щось зачинили, то воно було відкрито до моменту зачинення, 2) агенса було залучено до якоїсь події, результатом якої стало зачинення, 3) якщо агенс не виконав би цю дію, то те щось не було б зачинено тепер. З погляду генеративної семантики дієслово, напр., укр. *зачинити*, можна розкласти на три компоненти: 'каузувати/спричинити + стати + зачинений'. Отже, дієслово '*зачинити*' вважається каузативним. Загалом, слушним є виділення в каузації трьох значенневих параметрів: *to cause* 'спричинити', *to enable* 'дозволяти', *to prevent* 'запобігати'. У такому випадку в семантичному спектрі засобів граматикалізації каузації у всіх досліджуваних мовах можна вичленити дієслова – зв'язки, дієслова впливу, дієслова примусу, результативні дієслова, лексичні каузативи, перифрази, сполучники, приєдники.

Так, каузативні дієслова тлумачаться як предикативні одиниці, у значенні яких присутня сема каузативності. Таке розуміння підкріплюється результатами розвідок мовознавців різних країн, як було зазначено вище [2].

Слід зазначити, що матеріалом даної роботи є каузативні локативні дієслова, які поєднують в своїй семантиці обидві категорії.

Локативність як семантична категорія абстрагованості вирізняється високим рівнем логічної самостійності, а її конкретизація на рівні фразеологічної парадигми здійснюється через субкатегорії. Субкатегоріями простору вважаються такі: локативність, директивність, об'ємність, протяжність тощо. Усі вони пов'язані між собою, утворюючи певну ієрархічно структуровану понятійну сферу. Разом із тим, відношення між субкатегоріями не носить однозначний характер. Це пояснюється тим, що прості семантичні категорії входять у складні категорії, неоднорідні за своїм змістом. Категорія простору є результатом синтезу семантичної категорії предмета (субстанції), форми (зовнішньої визначеності предмета), їх кількості (міри величини, або виміру).

Отже, можна зробити висновок, що каузативними локативними дієсловами можуть бути такі перехідні дієслова, які мають значення переводити в такий стан або спричинювати виконання дії, яка виражається у відповідній дієслівній основі, будучи закріплена за якимось місцем або простором.

Наприклад, англ. *to open* «to move (a door or window) so as to leave a space allowing access and vision» [6, с. 1021] «посунути так, щоб залишити в просторі допустимий прохід і видимість». Стан вікна змінився з зачиненого на відчинене, а дія відбулася не виходячи за межі простору кімнати.

3. Семантичні типи каузативних локативних дієслів. За основу поділу каузативних локативних дієслів на семантичні групи за каузативним компонентом значення прийнято брати найпоширеніший поділ в лінгвістиці каузативних дієслів на маніпулятивні та директивні. Ця класифікація оснований на характері відносин між суб'єктом (X) і об'єктом (Y): якщо дія каузації відбувається в тісному фізичному контакті X із Y, мова йде про маніпулятивну каузацію; якщо взаємодія між X та Y має дистантний характер без фізичного контакту між ними, йдеться про директивну каузацію.

Аналіз лексичного матеріалу демонструє, що фізичний контакт між X та Y може демонструвати значну варіативність, і залежно від того, яка сема стає центральною в аналізованих одиницях, контактні каузативні локативні дієслова можна поділити на:

- 1) контактні каузативні локативні дієслова без додаткових семантичних ознак;
- 2) контактні каузативні локативні дієслова із застосуванням інструмента;
- 3) контактні каузативні локативні дієслова із застосуванням фізичної сили;
- 4) контактні каузативні локативні дієслова із застосуванням протиправної дії.

В англійській та українській мовах наявні контактні дієслова, які можна віднести до контактних каузативних локативних, але відношення «X каузує Y зі зміною положення в просторі, застосовуючи фізичну силу» має особливість – ступінь застосованої фізичної сили нам не відомий, напр., укр. *брати* «схоплювати, охоплювати руками або яким-небудь знаряддям; набирати певну кількість чого-небудь» [7, с. 130]. Маємо ситуацію вилучення предмета в межах простору, але не маємо рівень застосованої сили, вказівки на примусову дію також немає.

Найбільш розгалужену систему номінації серед контактних каузативних локативних дієсловах в обох зіставлюваних мовах мають дієслова з інструментальною семою; застосування інструмента для каузації передбачає безпосередній фізичний контакт суб'єкта (X) із об'єктом (Y) із метою переміщення його в просторі, напр., англ. *to unlock* «to open the lock on something such as a door or a window, usually with a key» [6, с. 1480] «відкрити замок на чомусь, такому як двері чи вікно, зазвичай за допомогою ключа».

За допомогою методики побудови формул тлумачення семантика дієслів з інструментальною семою може бути представлена так: «X, застосовуючи інструмент, каузує Y зі зміною положення в просторі».

Порівнюючи пари дієслів, напр., англ. *to capture* «to take into one's possession or control by force» [6, с. 211] «брати у власність або контроль силою» та *to press* «to move or

cause to move into a position of contact with something by exerting continuous physical force» [6, с. 1370] ‘просуватися або змушувати просуватися до контакту з чимось за допомогою напруженої тривалою фізичної сили’, можна зазначити, що сила, з якою X каузує над Y різна. В першому випадку сила є протиправною, яку застосували до об’єкта (Y) без дозволу, в другому випадку сила – це фізична здатність людини виконувати що-небудь. Отже, формула каузативної ситуації для другого дієслова буде мати вигляд: «X каузує Y змінити положення в просторі, застосовуючи фізичну силу».

Для порівняльного аналізу було дібрано 110 українських та 134 англійських каузативних локативних дієслів, що були вибрані за принципом суцільної послідовної вибірки.

Таблиця 1

Кількісне співвідношення КЛД в англійській на українській мовах

Мова	КЛД без додаткових семантичних ознак		КЛД із застосуванням інструмента		КЛД за допомогою протиправної дії		Загальна кількість
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	
Англійська	60	44,7 %	35	26,4 %	40	28,9 %	134
Українська	77	70 %	25	22,8 %	8	7,2 %	110

Англійська вибірка каузативних локативних дієслів складається з 135 слів. Найбільш численною групою є контактні КЛД без додаткових семантичних ознак, що становить 44 %, напр., англ. *to raise* «to move from a higher to a lower level without control» [6, с. 1528] ‘змінити положення з нижчого на вищого рівень’. Наступною за кількістю є КЛД за допомогою протиправної дії 30 %, напр., англ. *to split* «to break or cause to break forcibly into parts, especially into halves or along the grain» [6, с. 1422] ‘насильно ламати або змушувати ламатися на частини, особливо навпіл або уздовж тріщини’. Найменш численною групою є КЛД із застосуванням інструмента 26 %, напр., англ. *to mop* «to wash a floor with a wet mop» [6, с. 1132] ‘мити підлогу вологою шваброю’.

Українська вибірка складається з 110 КЛД. Найбільш численною групою є контактні КЛД без додаткових семантичних ознак, що становить 70 %, напр., укр. *влипати* «потрапляти в що-небудь липке, грузьке або прилипати до нього» [7, с. 357]. Наступною за кількістю є КЛД із застосуванням інструмента 22 %, напр., укр. *спресовувати* «піддаючи що-небудь дії преса, тиснучи на щось, обробляти його певним чином, ущільнювати або змінювати його форму» [7, с. 474]. Найменш численною групою є КЛД з протиправною дією 7 %, напр., укр. *видирати* «рвучи, відділяти, відокремлювати що-небудь від цілого» [7, с. 204].

Від загальної кількості 30 % дієслів з двох вибірок можна віднести одночасно до двох груп: КЛД без додаткових семантичних ознак – КЛД за допомогою протиправної дії, та КЛД із застосуванням інструмента – КЛД за допомогою протиправної дії, зі співвідношенням 10 % – 20 % відповідно.

В лексичному матеріалі даної статті були відсутні дистантні каузативні локативні дієслова, тому що такі відношення між суб’єктом (X) і об’єктом (Y) пояснюють каузативну ситуацію зі зміною положення в просторі. В такому випадку дія відбувається без фізичного контакту і поза межами простору взагалі.

4. Висновки. Після дефініційного та компонентного аналізу лексичних одиниць англійської та української мов каузативними локативними дієсловами називаємо перехідні дієслова, які мають значення переводити в такий стан або спричинювати виконання дії, яка виражається у відповідній дієслівній основі, будучи закріплена за якимось місцем або простором.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, в англійській та українській мовах наявні контактні каузативні локативні дієслова всіх чотирьох семантичних груп з їхніми

ознаками і особливостями. Процентне співвідношення кількості розглянутих дієслів відрізняється у зв'язку з різними семантичними особливостями двох неблизькоспоріднених мов.

Аннотація. В данной работе проанализированы каузативные локативные глаголы в украинском и английском языках, а именно, семантических типах каузативной ситуации. Методологической основой работы являются дифференциальный и компонентный анализ; сопоставительный и описательный метод. Было выделено три основные группы каузативных локативных глаголов: КЛГ без дополнительных семантических признаков, КЛГ с использованием инструмента, КЛГ с применением противоправной силы. В обоих языках присутствуют исследуемые группы в разных пропорциях.

Ключевые слова: каузация, каузативные глаголы, локативные глаголы, семантика.

Abstract. In the given research the causative locative verbs in the Ukrainian and English languages are analysed. Also the types of causative situations and their semantic meanings are described. The methodological basis of the work consists of differential and component analysis, the comparative and the descriptive methods. Three main groups of causative locative verbs were set off: CLV without additional semantic features, CLV with the use of an instrument, CLV with the use of unlawful force.

Keywords: causation, causative verbs, locative verbs, semantics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глушук Г. І. Каузальність та каузативність – якісні різновиди каузативу / Г. І. Глушук // Науковий вісник Херсонського державного університету : зб. наук. пр. Серія «Лінгвістика». – 2009. – Вип. ІХ. – С. 209–212.
2. Залужна О. О. Привативні дієслова в англійській та українській мовах : дисертація на здобуття ст. кандидата філологічних наук : 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / О. О. Залужна. – Донецьк, 2014. – 283 с.
3. Shibatani M. Some Basic Issues in the Grammar of Causation / M. Shibatani // The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation / [M. Shibatani (ed.)]. – Amsterdam : John Benjamins, 2002. – P. 1–22.
4. Бессалов А. Ю. Каузативные глаголы как средство выражения причинно-следственных отношений в английском и французском языках / А. Ю. Бессалов // Вестник МГОУ. – М., 2010. – Вып. 6. – С. 85–90
5. Кучман І. М. Функціонально-семантична категорія каузативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. М. Кучман. – Київ, 2011. – 16 с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

6. Oxford Dictionary of English. C. Soanes and A. Stevenson. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 2068 p.
7. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник української мови. – К. : Перун, 2001. – 1425 с.

УДК 811.161.2

АВТОРСЬКІ МОДИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ В. ШКЛЯРА «МАРУСЯ»

О. А. Козлова, Н. А. Митько

Анотація. Стаття присвячена аналізу авторських видозмін фразеологічних одиниць в історичному романі В. Шкляра «Маруся». У цьому дослідженні встановлено стилістичні функції трансформованих загальновідомих фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, модифікації, поширення компонентного складу, еліipsis, контамінація.

Письменники у своїх творах можуть використовувати різні прийоми у вживанні фразеологізмів, у результаті чого вони зазнають певних змін. За словами Н. Устенко, майстри пера творчо переосмислюють узуальні фразеологізми, видозмінюють їх відповідно до художніх особливостей, ступеня вираження мовної експресії та стилістичного навантаження [1, с. 256].